

УДК 81'374:811.161.2:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213803>**Галина ГОРОДИЛОВСЬКА,***orcid.org/0000-0002-4960-4599*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *hhorodylovska@gmail.com***ГАННА НАКОНЕЧНА ЯК ЛЕКСИКОГРАФ**

У статті окреслено лексикографічну діяльність української вченої-емігрантки ХХ століття Ганни Наконечної, схарактеризовано «Німецько-український кишеньковий словник» дослідниці, висвітлено його значення в історії української лексикографії.

Розглянуто структуру лексикографічної праці і встановлено, що вона складається з трьох частин: вступної, в якій учена пропонує власні погляди щодо укладання словника, розглядає створення нових слів на позначення реалій щоденного життя, наводить цікаві ідеї щодо їх перекладу; граматичної, яку подає в п'ятьох узагальнених таблицях зі зразками відмінкових закінчень іменників, прикметників, займенників, числівників й особових форм дієслів та власне словника, в якому проаналізовано українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в ньому.

З'ясовано, що словник містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їх перекладом на українську мову. У макроструктурі видання репрезентовано багатий лексичний матеріал, який фахово відібраний і систематизований, використано алфавітний принцип побудови реєстрових слів, подано семантичну адекватність перекладних еквівалентів.

Найповніше представлено загальноповсюдну лексику української мови, яку активно використовують усі носії мови. Окремо виділено лексику, вживану в Західній Україні. Ширше, ніж в інших перекладних словниках, виявлено оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов'язані з українськими культурними традиціями. Виокремлено терміну лексику з різних галузей знань – астрономії, геометрії, електротехніки, медицини, типографії, військової справи тощо, яка засвідчує великий поступ в українському термінознавстві. Уперше зафіксовано багато нових слів і словосполучень, яким належить особлива роль у словнику.

У мікροструктурі подано граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику заголовних слів, помічено відсылні ремарки, позначки і пояснення до них. Доведено, що «Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної підготовлений відповідно до принципів і технічних засад перекладної лексикографії і займає визначне місце в історії українського словництва першої половини ХХ століття.

Ключові слова: лексикографія, макроструктура і мікροструктура словника, реєстрове слово (гасло), українська лексика, частини мови, граматичні форми.

Halyna HORODYLOVSKA,*orcid.org/0000-0002-4960-4599*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *hhorodylovska@gmail.com***HANNA NAKONECHNA AS A LEXICOGRAPHER**

The article outlines the lexicographic activity of the Ukrainian emigrant scholar of the XX century Hanna Nakonechna, characterizes the “German-Ukrainian pocket dictionary” of the researcher, highlights its significance in the history of the Ukrainian lexicography.

The structure of the lexicographic work is considered and it is established that it consists of three parts: introductory, in which the scholar offers her own views on compiling a dictionary, considers the creation of new words to denote the realities of everyday life, gives interesting ideas for their translation; grammar, which is presented in five generalized tables with spelling samples of the endings nouns, adjectives, pronouns, numerals and personal forms of verbs and the dictionary itself, which analyzes the Ukrainian vocabulary and its lexicographic representation in it.

It was found that the dictionary contains about 10 thousand German slogans with their translation into Ukrainian. The macrostructure of the publication represents a rich lexical material, which is professionally selected and systematized, the alphabetical principle of construction of register words is used, the semantic adequacy of translated equivalents is given.

The common vocabulary of the Ukrainian language, which is actively used by all native speakers is thoroughly examined and presented. The vocabulary used in Western Ukraine is singled out. Choronyms, oikonyms, hydronyms, oronyms, most of which are related to the Ukrainian cultural traditions are found more frequently than in other translated dictionaries. The terms lexis from various fields of knowledge – astronomy, geometry, electrical engineering, medicine, printing, military affairs, etc., which testifies to the great progress in Ukrainian terminology. For the first time, many new words and phrases have been recorded, which have a special role in the dictionary.

The microstructure presents grammatical, accentuation, spelling, word-formation characteristics of the title words, reference notes, marks and explanations to them are noticed. It is proved that Anna Nakonechna's “German-Ukrainian pocket dictionary” was prepared in accordance with the principles and technical principles of translated lexicography and occupies a prominent place in the history of Ukrainian vocabulary of the first half of the twentieth century.

Key words: lexicography, macrostructure and microstructure of the dictionary, register word (slogan), Ukrainian vocabulary, parts of speech, grammatical forms.

Постановка проблеми. Україна як незалежна держава має низку величних постатей учених, котрі змушені були свого часу покинути терени рідної країни й поїхати у вимушену еміграцію, через що їхні імена були невинно забуті. Колишня злочинна діяльність комуністичної системи не дозволяла згадувати про таких науковців, позаяк вони своєю діяльністю обороняли українську справу та збагачували наше національне життя. Але попри все те, ці люди дали світові потужні наукові здобутки в різних галузях і по праву заслуговують на пошану й визнання. Величезну роль у національній пам'яті про таких науковців відіграв Український науковий інститут у Берліні – вища інституція за кордоном, яка видавала україномовну наукову літературу. Праця колективу цієї установи, безперечно, ввійшла в історію вітчизняної та світової науки як приклад благородного й самовідданого служіння українській спільноті. Серед численних науковців цього закладу важливе місце посідає Ганна Наконечна, мовознавча діяльність якої є досі недостатньо дослідженою. Відсутність ґрунтовних розвідок, нагальна необхідність повернути сучасності забуте ім'я Ганни Наконечної і визначає актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень. Публікацій, присвячених мовознавчому доробку Ганни Наконечної, небагато. У радянські часи про неї не писали, оскільки її праці зберігалися в основному в спецфондах. У жодній радянській енциклопедії її прізвище не згадувалося. З часу Першої світової війни вчена емігрувала і більшу частину свого життя прожила за кордоном, де й виходили основні її праці. Короткі біографічні відомості про дослідницю подано в закордонному джерелі (*Encyclopedia of Ukraine*, 1993: 527–528). У вітчизняному виданні інформація про неї з'являється вже в часи незалежності України (*Енциклопедія українознавства*, 1996, Т. 5: 1680). Згадують про її лексикографічну діяльність українські (Кочан, 2011: 74–78; Кузеля, 1962: 217–235) та зарубіжні дослідники (Носко-Оборонів, 1992: 11; Шевельов, 2014: 105–110). Проте комплексного опису творчої спадщини вченої в сучасній україністиці ще немає.

Мета статті – схарактеризувати «Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної, проаналізувати українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в ньому, окреслити роль і місце книги в творчому доробку вченої. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

– опрацювати наявні в сучасній україністиці студії, присвячені лексикографічному доробку Ганни Наконечної;

– описати макро- й мікроструктурні характеристики словника;

– оцінити значення книги в науковому контексті української перекладної лексикографії першої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Ганна Наконечна (1896–1994) – українська вчена-емігрантка, мовознавець, лексикограф, перекладач, співробітник Інституту звукових дослідів та Українського наукового інституту в Берліні. Лексикографічна діяльність ученої охоплює перекладацьку, термінологічну, правописну галузі словникотворення. Однак в історію української лексикографії вчена ввійшла як автор «Німецько-українського кишенькового словника» (1939), який витримав аж п'ять видань. Перше видання словника українська критика сприйняла дуже прихильно, про що дізнаємося з відгуків науковців: «Багато висловів модерного життя виступає тут уперше в німецько-українському протиставленні <...> Опрацьований і виданий дуже совісно й дбайливо з кожного погляду» (проф., д-р Іван Зілінський, Краків); «Новотвори, що вперше засвідчені в цьому словнику, виказують велику продуманість, легкість та видержаність» (доц., д-р Ярослав Рудницький, Берлін); «Ганна Наконечна дала словник, якого нам уже давно не доставало. Її словник містить всі потрібні слова буденного життя» (д-р Сократ Іваницький, Чернівці) (Наконечна, 1941: 79). Таким чином, дослідники дають позитивну оцінку праці та наголошують на її важливому значенні для української лексикографії.

Над «Німецько-українським кишеньковим словником» учена працювала в словниковому відділі Українського наукового інституту в Берліні, який на той час був одним із головних наукових центрів. Від 1936 року цей відділ зредагував і видав цілу низку словників, серед яких був і словник Ганни Наконечної. За лексикографічним виданням стоїть титанічна праця вченої, а також багатьох інших українських науковців діаспори, які в тяжких умовах еміграції щоденно здійснювали великий науковий подвиг. Саме це дає нам сьогодні підстави розглянути словник і дати йому фахову характеристику.

Структура книги поділена на три частини: перша – вступна (містить зауваги німецькою та українською мовами – розділи А і В), друга частина присвячена українській граматиці (розділ С) і третя частина – власне словник. У вступній частині авторка наголошує на значущості своєї праці, оскільки щораз більше відчуває недостатність старих перекладних словників, та й, зрештою, зміни, що відбулися в мові за останні десятиріччя,

а також еміграційне становище, зокрема відсутність потрібних книжок і підручників, культурні взаємини, які у зв'язку з цим постають, викликали нагальну потребу перевидання або створення нових словників, оскільки «німецько-українські словники, які були до цього часу, є частково застарілі, вичерпані або ж недоступні» (Наконечна, 1942: 9). Дослідниця зазначає, що багато висловів теперішнього життя наведені в німецько-українському перекладі вперше, тому їх потрібно по-новому утворювати для української мови, наприклад: *Entwarnungssignal* – відтровожене гасло; *Rolltreppe* – котилка; *Reißverschluss* – засмічка; *Teewärmer* – чаєгрійка; *Verkehrssampel* – світловий руховказ (Наконечна, 1942: 9). На думку укладачки, лише практичне вживання цих висловів покаже, чи засвоїла їх українська мова, чи ні. Наявність великої кількості нових слів засвідчує безпосередню необхідність створення такого словника і вказує на його актуальність.

Появу перекладного словника авторка також пов'язує з культурними взаєминами, які стають щораз активнішими та міцнішими між німецьким та українським народами. Дослідниця сподівається на те, що її словник стане у пригоді тим читачам, які вивчають українську мову, і, таким чином, її праця досягне своєї цілі. Отже, створення німецько-українського підручного словника з новим реєстром слів допомагатиме всім читачам поповнити свій словниковий запас новими лексичними засобами.

У вступних зауваженнях учена описує свою працю над книгою, зокрема чітко виокремлює структурні елементи в побудові словника щодо перекладу німецьких слів, їхнього граматичного роду, наголосу, правопису, умовних скорочень, а також наводить основні лексикографічні джерела, які використовувала під час підготовки видання. Розглянемо детальніше ці основні елементи словника.

1. *Переклад.* Перекладаючи слова, дослідниця відокремлює комами близькі за значенням слова (синоніми), а слова з різним значенням – крапкою з комою, наприклад: *absteigen* – злазити, сходити; заїжджати. Зауважено, що нові значення слів пронумеровано арабськими цифрами з крапкою, і вони мають позначення роду: *Bank f* – 1. лавка; 2. банк *m*; 3. *milit.* бруствер *m*. Цифрами позначено також слова, що однаково написані, але мають різне походження, напр.: *Ballen* – 1. *m* в'язка; 2. ~стискати кулак. Контекстові пояснення подано за допомогою німецьких синонімів, підметів, предметів та інших слів у круглих дужках: *Brause f* (Gärung) – шумування *n*; (im Bade) – душ *m*.

Уживання відповідного слова в спеціальній галузі виділено скороченням, напр.: *Brand m* – горіння *n*, пожежа *f*; *med.* гангрена *f*, мертва *f*. Якщо слово потребує додаткового або спорідненого з іншим словом пояснення, то авторка використовує знак рівності (=), напр.: *blank* – 1. блискучий; гладкий; 2. = *bar, bloß* (Наконечна, 1942: 9–10).

2. *Рід.* Аналізуючи словник, помічаємо, що в усіх німецьких реєстрових іменниках дослідниця подає рід (похилий шрифт), а в українському перекладі – лише тоді, коли він не збігається з родом німецького слова, напр.: *Stuck m* – тинк, але *Stroh n* – солома *f* (Наконечна, 1942: 10).

3. *Дієслівне керування.* Якщо дієслова у двох мовах вимагають того самого відмінка, то авторка цього не позначає, але якщо – різних, то в українській частині словника керування позначено відповідним відмінком (*A., G...*), напр.: *begegnen j-m* – [зу]стрічати *A* (Наконечна, 1942: 10).

4. *Наголос.* На всіх українських словах, що мають більш як один склад, поставлено наголос (він може бути й на двох складах того самого слова, і це означає, що слово має подвійний наголос). Якщо слово з подвійним наголосом має одну свою частину у квадратних дужках, то воно наголошується лише раз, залежно від того, чи вживають цю частину в дужках, чи ні, напр.: *bekennen* – візна[ва]ти, призна[ва]тися (Наконечна, 1942: 10).

5. *Правопис.* У процесі роботи авторка використовувала найновіші тогочасні правописи української та німецької мов, зокрема: «Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter»; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937), «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків-Київ, 1930), «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука, Я. Рудницького (Львів, 1938) (Наконечна, 1942: 10).

6. *Знаки і скорочення.* Вступна частина словника містить також список умовних скорочень німецькою та українською мовами на позначення частин мови, роду, числа, відмінків, емоційно забарвленої лексики, належності слів до певної галузі знань тощо. Повторювана частина слова відокремлена від решти слова вертикальною лінією [|]. У середині словникової статті визначальна частина слова замінена тильдою ~: *Amerika n* – Америка; *-ner m* американець; *-nisch* американський (Наконечна, 1942: 10–11).

7. *Література.* Укладаючи німецько-український словник, авторка послуговувалася даними таких перекладних словників: «Німецько-українським словником» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Deutsch-ukrainisches Wörterbuch» N. M. (Kolomea-Kyjiv, 1918), «Німецько-українським

словником» І. Шаровольського (Київ, 1918), «Німецьким та українським військовим словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецьким та українським летунським словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939) (Наконечна, 1942: 11).

У наступній частині, яка передусе власне словникові, лексикограф Ганна Наконечна значне місце відводить основам української граматики (Einiges aus der ukrainischen Grammatik), зокрема подає: 1) абетку (Alphabet); 2) зауваги до вимови (Bemerkungen zur Aussprache); 3) переглядні таблиці (Übersichtstabellen). Ця частина словника може слугувати як додаток, що значною мірою звільняє від придбання окремого підручника з граматики української мови.

Українську абетку авторка наводить у таблиці друкованими й писаними буквами, а поруч зазначає їхнє звучання латинкою. У заувагах до вимови вчена на конкретних прикладах пояснює вимову деяких голосних і приголосних в українській мові. П'ять узагальнених таблиць відмінкових закінчень іменників, прикметників, займенників, числівників, а також форм дієслівної словозміни розміщені безпосередньо перед власне словником у такій послідовності:

Таблиця 1. Іменники (Hauptwörter): а) чоловічого роду (Männliche Hauptwörter) в однині (Einzahl) (*ніс, син, козак, учитель, край, ніж*) й множині (Mehrzahl) (*нос-и, син-и, козак-и, учитель-ї, кра-ї, нож-ї*), твердої (Harte Biegung) (*ніс, син, козак*) і м'якої груп (Weiche Biegung) (*учитель, край, ніж*); б) жіночого роду (Weibliche Hauptwörter) в однині (Einzahl) (*липа, ріка, княгиня, шия, рожда*) й множині (Mehrzahl) (*лип-и, рік-и, княгин-ї, ши-ї, рож-ї*) твердої (Harte Biegung) (*липа, ріка*) і м'якої груп (Weiche Biegung) (*княгиня, шия, рожда*); в) ніякого роду (Sächliche Hauptwörter) в однині (Einzahl) (*село, молоко, поле, весілля, ложе*) й множині (Mehrzahl) (*сел-а, молоко-а, пол-я, весілл-я, лож-а*) твердої (Harte Biegung) (*село, молоко*) і м'якої груп (Weiche Biegung) (*поле, весілля, ложе*). Варто зазначити, що авторка не виділяє мішаної групи іменників, а ті слова, основа яких закінчується на шиплячий приголосний, зараховує до м'якої. Зауважено, що в давальному відмінку однини іменники чоловічого роду другої відміни твердої групи мають закінчення *-ові*, (*нос-ові, син-ові, козак-ові*), а м'якої відміни – *-еві* (*-єві*) (*учител-еві, кра-єві, нож-єві*). У місцевому відмінку однини іменник чоловічого роду другої відміни твердої групи *козак* має три закінчення – *-ові* (*-у, -і*): в *козак-ові, козак-у, козац-і*, а іменник м'якої групи *учитель* – два закінчення – *-і* (*-ю*):

в *учител-ї, учител-ю*. Іменник середнього роду другої відміни м'якої групи *поле* в родовому відмінку множини має нульове закінчення: *пил-ь* аналогічно до *весіл-ь*.

Таблиця 2. Прикметники (Eigenschaftswörter) мають такі закінчення: а) твердої групи (Harte Biegung) в однині (Einzahl) чоловічого роду (Männl. Geschlecht) – *добр-ий*, жіночого (Weibl. Geschlecht) – *добр-а* та середнього (Sächl. Geschlecht) – *добр-е*, а в множині (Mehrzahl) – *добр-ї*; б) м'якої групи (Weiche Biegung) в однині (Einzahl) чоловічого роду (Männl. Geschlecht) – *син-ий*, жіночого (Weibl. Geschlecht) – *син-я* та середнього (Sächl. Geschlecht) – *син-е*, а в множині (Mehrzahl) – *син-ї*.

Таблиця 3. Займенники (Fürwörter): а) особові (Persönliche Fürwörter) в однині (Einzahl): 1 особа – *я*, 2 особа – *ти*, 3 особа – *він, вона, воно* і в множині (Mehrzahl): 1 особа – *ми*, 2 особа – *ви*, 3 особа – *вони*. В орудному відмінку дослідниця подає по дві форми займенників 3 особи: *він* – *ним* (*їм*), *воно* – *ним* (*їм*), *вони* – *ними* (*їми*). Форми цих займенників у місцевому відмінку вжито з приставним *н* і без нього: в *ньому* (*нім, йому*), в *ній* (*їй*), в *них* (*їх*) (у чинному правописі форми *йому, їй, їх* не зазначені) (Український правопис, 2019: 141); б) вказівні (Hinweisende Fürwörter) в однині (Einzahl): *той, те, та, цей, це, ця* і в множині (Mehrzahl): *ті, ці*. Займенник *та* в орудному відмінку має дві форми: *тою* (*тією*). Такі самі форми має займенник *ця* (*цею, цією*); в) присвійні (Besitzanzeigende Fürwörter) в однині (Einzahl): *мій, моє, моя, наш, наше, наша* і в множині (Mehrzahl): *мої, наші*. У місцевому відмінку займенники *мій, моє, наш, наше* мають по дві форми: *мій* – в *моєму* (*моїм*), *моє* – в *моєму* (*моїм*), *наш* – в *нашому* (*нашім*), *наше* – в *нашому* (*нашім*); г) питальні (Fragende Fürwörter) в однині (Einzahl): *чий, чия, чие, хто, що* і в множині (Mehrzahl): *чий*. Форми цих займенників у чоловічому і середньому роді в місцевому відмінку мають дві форми: *чий* – в *чиєму* (*чийм*), *чие* – в *чиєму* (*чийм*), *хто* – в *кому* (*кім*), *що* – в *чому* (*чім*).

Таблиця 4. Числівники (Zahlwörter) подано від одного до десяти мільйонів. Наведено відмінювання числівників *два* (чоловічий рід), *дві* (жіночий рід), *двоє* (середній рід) і *н'ять* (для всіх родів). Зазначимо, що в родовому відмінку числівник *двоє* має такі форми: *двох* (*двоїх*), а в місцевому – у *двох* (*двоїх*).

Таблиця 5. Дієслова (Zeitwörter) поділено на дві дієвідміни (Biegung): а) першу («Е»-відміну), до якої належать дієслова теперішнього часу з особовими закінченнями: *-у* (*-ю*), *-еш* (*-еш*), *-е*

(-е), -емо (-емо), -ете (-ете), -уть (-ють), напр.: *зна-ю, зна-еш, зна-є, зна-ємо, зна-ете, зна-ють*; *нес-у, нес-еш, нес-е, нес-емо, нес-ете, нес-уть*; *купу-ю, купу-еш, купу-є, купу-ємо, купу-ете, купу-ють*; *бер-у, бер-еш, бер-е, бер-емо, бер-ете, бер-уть*; *в'яж-у, в'яж-еш, в'яж-е, в'яж-емо, в'яж-ете, в'яж-уть*; б) другу («И»-відміну), до якої належать дієслова теперішнього часу з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-їш), -ить (-ить), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять), напр.: *хвал-ю, хвал-иш, хвал-ить, хвал-имо, хвал-ите, хвал-ать*. До окремої групи авторка зараховує лише три дієслова відповідно до закінчень теперішнього часу: *дати, їсти і бути*, напр.: *дам, даси, дасть, дамо, дасте, дадуть*; *їм, їси, їть, їмо, їсте, їдять*. Від дієслова *бути* вжито тільки форму *є*. У чинному правописі подано чотири дієслова, крім цих, ще *відповісти* (Український правопис, 2019: 15).

Проаналізовані таблиці унаочнюють відмінкові закінчення самостійних частин мови й зручні для читача в сприйнятті матеріалу.

Третя частина книги – двомовний перекладний словник (176 друкованих сторінок), у макроструктурі якого використано алфавітний принцип побудови. Він містить реєстр німецької лексики (близько 10 тисяч слів), а також синхронну українську частину (щодо відповідності значень слова, його акцентуаційних, словозмінних, граматичних характеристик, порядку подачі лексичних еквівалентів). Мікроструктура видання відображає прагнення авторки створити універсальний для користувачів німецької та української мов словник, в якому стисло представлено інформацію щодо граматичних, словотвірних, правописних, акцентуаційних норм лексичних одиниць.

У словнику систематизований багатий лексичний матеріал, адже, як наголошує авторка у вступних заувагах, її завданням було «зібрати найважливіші вислови щоденного життя й подати їх в українському перекладі» (Наконечна, 1942: 9). Найповніше в словнику представлена загальноживана українська лексика (до 90%), яку активно використовують усі носії мови: *Gatte* – чоловік (Наконечна, 1942: 53), *Gebäude* – будинок (Наконечна, 1942: 53), *Anzug* – одяг (Наконечна, 1942: 11), *Becken* – миска (Наконечна, 1942: 20), *Familie* – родина тощо (Наконечна, 1942: 47). Окремо вчена виділяє також лексику, вживану в Західній Україні (позначка «*westukr.*»), напр.: *Anhängewagen* (*westukr.*) – теліпанчик (Наконечна, 1942: 9), *Attentat* (*westukr.*) – замах (Наконечна, 1942: 12), *Beefsteak* (*westukr.*) – біфштик (Наконечна, 1942: 21), *Beiwagen* (*westukr.*) – причіпка (Наконечна, 1942: 23),

Brezel (*westukr.*) – прецель (Наконечна, 1942: 31), *Brühe* (*westukr.*) – росіл (Наконечна, 1942: 31), *Bücking* (*westukr.*) – піклінг (Наконечна, 1942: 32), *Butter* (*westukr.*) – канапка (Наконечна, 1942: 32).

Уточнюваними позначками авторка супроводжує вузькоспеціальну термінологію: *астрономічну* (позначка «*Astr.*»): *Bahn* (*Astr.*) – орбіта (Наконечна, 1942: 12); *медичну* (позначка «*Med.*»): *Brand* (*Med.*) – гангрена (Наконечна, 1942: 30); *геометричну* (позначка «*Geom.*»): *darstellen* (*Geom.*) – начеркувати (Наконечна, 1942: 33); *електротехнічну* (позначка «*Elektr.*»): *Anschluß* (*Elektr.*) – сполука (Наконечна, 1942: 10); *мунографічну* (позначка «*Typ.*»): *Druck* (*Typ.*) – друк (Наконечна, 1942: 36); *театральну* (позначка «*Thea.*»): *aufführen* (*Thea.*) – виставляти, ставити (Наконечна, 1942: 12); *військову* (позначка «*Milit.*»): *abprallen* (*Milit.*) – рикошетувати (Наконечна, 1942: 3); *куховарську* (позначка «*Kochk.*»): *dämpfen* (*Kochk.*) – парити тощо (Наконечна, 1942: 33).

Ширше, ніж в інших перекладних словниках, дослідниця подає українські оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми. Наприклад, хороніми – назви частин світу: *Amerika* – Америка (Наконечна, 1942: 7), *Asien* – Азія (Наконечна, 1942: 12), *Europa* – Європа (Наконечна, 1942: 46); назви країн: *Ägypten* – Єгипет (Наконечна, 1942: 6), *Böhmen* – Чехія (Наконечна, 1942: 30), *Bulgarien* – Болгарія (Наконечна, 1942: 32), *Deutschland* – Німеччина (Наконечна, 1942: 35), *England* – Англія (Наконечна, 1942: 43), *Frankreich* – Франція (Наконечна, 1942: 50); назви регіонів України: *Bukowina* – Буковина (Наконечна, 1942: 32), *Galizien* – Галичина (Наконечна, 1942: 52); ойконіми – назви європейських міст: *Agram* – Загреб (Наконечна, 1942: 6), *Berlin* – Берлін (Наконечна, 1942: 24); назви українських міст: *Charkiv* – Харків (Наконечна, 1942: 32), *Czernowitz* – Чернівці (Наконечна, 1942: 33); гідроніми – назви рік: *Dniepr* – Дніпро (Наконечна, 1942: 35), *Dniestr* – Дністер (Наконечна, 1942: 35), *Donau* – Дунай (Наконечна, 1942: 35), *Elbe* – Лаба (Наконечна, 1942: 42); ороніми – назви гір: *Alpen* – Альпи тощо (Наконечна, 1942: 7). Серед усіх топографічних назв трапляються ті, що пов'язані безпосередньо з Україною (Дніпро, Дністер, Галичина, Буковина, Харків, Чернівці), а також назви багатьох інших відомих географічних об'єктів світу: континентів (Америка, Азія, Європа), країн (Єгипет, Болгарія, Німеччина, Франція, Англія, Чехія), міст (Берлін, Загреб), річок (Лаба, Дунай), гір (Альпи) та інші.

Висновки. Отже, «Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної є вагомим внеском в історію вітчизняної лексикографії ХХ століття, цінним довідником для вивчення української лексики.

Характеристика словника показала, що його структура добре продумана і складається з трьох частин: вступної, в якій учена пропонує власні погляди щодо укладання словника, розглядає створення нових слів на позначення реалій щоденного життя, наводить цікаві ідеї щодо їх перекладу; граматичної, яку подає в п'ятьох узагальнених таблицях зі зразками відмінкових закінчень іменників, прикметників, займенників, числівників та особових форм дієслів. Зрозуміло, що ця частина книги слугує за додаток і є цілком достатньою для читача, який вивчає українську мову.

Третя частина книги – це власне словник, який містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їх перекладом на українську мову. Встановлено, що в макроструктурі словника використано алфавітний принцип побудови реєстру та подано семантичну адекватність перекладних еквівалентів. У його мікроструктурі представлено граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику гасел, виявлено відсылні ремарки, позначки і пояснення до них. Така будова словника робить його зручним і легким у користуванні.

Виявлено, що в словнику зібрано й систематизовано багатий лексичний матеріал. Найпо-

вніше в ньому представлена активна, найбільш уживана лексика української мови, якої вповні вистачає для щоденного вжитку, тому в ньому практично немає діалектних слів, та мінімально подано застарілі лексеми. Окремо виділено лексику, використовувану в Західній Україні. Ширше, ніж зазвичай у перекладних словниках, подано оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов'язані з українськими культурними традиціями. Внесена в реєстр словника вузькоспеціальна термінна лексика (астрономічна, геометрична, електротехнічна, медична, типографічна, військова тощо) засвідчує великий поступ в українському термінознавстві. Безперечно, найбільша вартість цієї лексикографічної праці полягає в тому, що в ній подано багато нових слів і словосполучень, які зафіксовано вперше.

У цілому характеристика словника засвідчує, що він підготовлений фахово й відповідає всім принципам і технічним засадам перекладної лексикографії. Виконуючи своє безпосереднє призначення довідника для перекладу лексики з німецької мови на українську, словник і досі не втратив свого наукового й практичного значення, тому може слугувати базою для створення нових словників перекладного типу.

Перспективу наукових розвідок убачаємо в подальшому дослідженні творчої спадщини Ганни Наконечної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія українознавства : в 14 т. / гол. ред. В. М. Кубійович. Львів : Молоде життя, 1996. Т. 5: Місто Перемисьлянинь. С. 1680.
2. Кочан І. М. Українське термінознавство 1940–1950-х років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 74–78.
3. Кузеля З. Ф. Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва. *Збірник на пошану Зенона Кузеля* / за ред. В. Янева. Париж–Нью-Йорк–Мюнхен–Торонто–Сідней, 1962. С. 217–235.
4. Наконечна Г. Німецько-український кишеньковий словник. Вид. 3-тє. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1942. 176 с.
5. Носко-Оборонів Т. Ярослав Богдан Рудницький. Оттава, 1992. 48 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnitskiy/> (дата звернення: 10.07.2020).
6. Український правопис / ред. Є. І. Мазніченко та ін. ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Інститут української мови НАН України ; Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ : Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2019. 392 с.
7. Шевельов Ю. В. Німецько-український кишеньковий словник (опрацювала Ганна Наконечна). *Шевельов Ю. Дорогою відрадянцяння: публіцистичні та наукові тексти 1941–1943 рр. (харківський період)* / упорядк. й підгот. до друку С. Вакуленко, К. Каруник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. С. 105–110.
8. *Encyclopedia of Ukraine* / Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London : University of Toronto Press, 1993. Vol. III ed. P. 527–528.

REFERENCES

1. Kubiiiovych, V. M. (red). (1996). *Entsyklopediia ukrainoznavstva* [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. (Т. 5: Misto – Peremyslyanin, s. 1680); Lviv: Molode zhyttia [in Ukrainian].
2. Kochan, I. M. (2011). *Ukrainske terminoznavstvo 1940–1950-kh rokiv* [Ukrainian terminology of 1940–1950 s.]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. Ser. «Problemy ukrainskoi terminolohii», (709), P. 74–78 [in Ukrainian].

3. Kuzelia, Z. F. (1962). Istorychnyi rozvytok i suchasnyi stan ukrainskoho slovnytstva [Historical development and current of Ukrainian vocabulary]. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. V. Yaneva (red.). Paris, New York, Munich, Toronto, Sydney. P. 217–235 [in Ukrainian].
4. Nakonechna, H. (1942). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyi slovnyk [German-Ukrainian pocket dictionary]. (3-ye vyd.). Leipzig: Otto Harrasovits [in Ukrainian].
5. Nosko-Oboroniv, T. (1992). Yaroslav Bohdan Rudnytskyi. [Yaroslav Bohdan Rudnytsky]. Ottava. Vylucheno iz <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnitskiy/> [in Ukrainian].
6. Maznichenko Ye. I. (red.) ta in. (2019). Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy; Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy; Ukrainskyi movno-informatsiyni fond NAN Ukrainy. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Shevelov, Yu. V. (2014). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyi slovnyk (opratsiuvala Hanna Nakonechna) [Rets.]. [German-Ukrainian pocket dictionare (edited by Anna Nakonechna)]. Shevelov Yu. Dorohoiu vidradianshchennia: publitsystychni ta naukovi teksty 1941–1943 rr. (kharkivskyi period). Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, P. 105–110 [in Ukrainian].
8. Encyclopedia of Ukrain. (1993). Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, Vol. III ed. P. 527–528 [in English].